Když Palacký se Šafaříkem vystoupili svými Počátky českého básnictví proti poetice i poezii puchmajerovců, polemizoval s nimi Hněvkovský dílem *Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prozódii* (1820). Mimo jiné zde dodatečně formuloval některé principy puchmajerovců a zobecnil jejich básnickou praxi, a to ve chvíli, kdy se toto básnictví již plně vydalo ze svých historických možností. Hněvkovský sice chtěl i později držet krok s novými tendencemi v literatuře – přepracoval např. svůj *Děvín* na báseň „romanticko-hrdinskou" (1829), vydal dvě divadelní hry a humoristickou „starožitnou pověst" *Doktor Faust* (1844) –, ale tato tvorba již neměla odezvu.

Josef Holeček

/1853-1929/

Tvůrce Našich, prozaické epopeje o jihočeském venkově. Znalec a překladatel slovanského a finského folklóru, publicista soustředěný k problematice slovanských národů. Autor satiricky zabarvených obrázků o rakousko-uherské armádě.

Pocházel ze selské rodiny, narodil se 27. 2. 1853 ve Stožicích u Vodňan. Za studií v Písku ho okouzlil mladý básník Adolf Heyduk; jemu se později rád svěřoval se svými literárními osudy. Ve vzpomínce na své literární prvotiny a na studentské debaty u Heritesů ve Vodňanech také humorně vykreslil, jak byl tehdy „pořádkem světským nespokojen a chtěl to najevo dávati zevnějškem, který pokládal za ‚povstalecký' ". Na vyšším hospodářském ústavu v Táboře se sblížil s jihoslovanskými a bulharskými spolužáky, usilovně se učil slovanským jazykům a začal překládat lidovou poezii. Překlad bulharského folklóru mu otevřel vstup do Umělecké besedy a do literatury (*Junácké písně národa bulharského*, 1874–75). Po desetiletí pracoval na překladu karelofinského lidového eposu (*Kalevala*, 1894–96), finské lyriky (*Kanteletar*, 1904–05) a jihoslovanských junáckých zpěvů (*Srbská národní epika*, 1909–26). Na lidové slovesnosti obdivoval přirozenou a původní krásu, pokládal ji za osvěžující protiváhu moderní literatury.

Po celý život působil Holeček jako novinář, sám vydával od roku 1879 *Slovanské listy*, nejdéle pracoval v redakci Národních listů (1884–1918) a vedl jejich slovanskou rubriku. Také jeho publicistiku charakterizuje to, co prostupuje veškerou jeho literární činností: hledání samorostlých světů nezachvácených individualismem, přírodních lidí, které vyznačuje jednota myšlenky, citu a činu, ryzost povah a poetické nazírání. Takovýto svět nacházel Holeček u jižních Slovanů. Z vlastní zkušenosti je poznal mj. jako zpravodaj za osvobozeneckých válek proti Turkům. Jeho zájem pou-

tala zvláště Černá Hora, „prales lidí" chráněný před rozkladnými vlivy okolního světa, příkladný vlastnostmi, které „u nás hynou: národním vědomím a občanskou statečností" (*Černá Hora*, 1876). Později se na Černou Horu vracel za zbytky patriarchálnosti a těšil se alespoň ze soužití dávného a moderního (*Na Černou Horu* a *Černá Hora koncem věku*, 1899). Koncem století se Holečkova publicistika koncentrovala k Rusku. V poměru k němu sdílel názory ruských slavjanofilů. I svůj cestopisný *Zájezd na Rus* (1896 až 1903) pojal jako souhrn osobně odpozorovaných dokladů k tezi, že carské Rusko je příkladné, lidsky a slovansky svébytné vším, čím se liší od západní civilizace. Ruský člověk, třeba nevzdělaný, stojí v Holečkových očích výš než člověk západní, jehož mysl „všecka je pohlcena velkolepostí strojových mechanismů" a povýšeností nad přírodou.

Autorovy rané novinářské články obírající se českou přítomností imponují kritičností, polemickou vervou, odmítáním slepé důvěry v politické vůdce i skleslosti nad neutěšenými poměry. Sebe tenkrát Holeček pokládal za jednoho z prostých hochů – „holečků", kteří se místo dosavadních vůdců chápou boje za svrchovanost a politickou samostatnost národa. V pozdní publicistice se Holeček vžíval do role národního filozofa a proroka. Odmítal socialistickou revoluci v Rusku i její ozvěny u nás, ale současně také obžalovával mladou republiku z přebujelého byrokratismu a z potlačování malých národů, hlavně Slováků a zakarpatských Ukrajinců (*Národní moudrost*, 1919; *Prvé tříletí Československé republiky*, 1922).

Ačkoli hájil jednotu své žurnalistiky a literatury, právě v raném mládí si uvědomil zvláštní schopnost beletristické prózy vyjadřovat realitu, která je ve své pestrosti a proměnlivosti povýšena nad každou obecnou pravdu a představu. Vítal příběh jako příležitost sloučit výchovný a poznávací zřetel se zábavností. Mezi „kresbami" a „povídkami" z jihoslovanského prostředí se najdou také obrázky, v nichž to jiskří humorem, sebeironií, narážkami na české poměry (*Za svobodu*, 1878–80; *Černohorské povídky*, 1880–81).

Vzájemná souvislost autorovy žurnalistiky a beletrie vyznačuje také „nekrvavé obrázky z vojny" *Obšit* (1887). Vzpomínky na svou roční službu v rakousko-uherské armádě podává Holeček rozmarně, s humorem a s ironií. Sebe představuje jako naivního mladíka, který se dal dobrovolně na vojnu z idealismu. Ve vojákovi viděl „dokonalejšího muže"; hodlal reformovat armádu, aby mladým mužům byla školou života, aby „dostala ideální zápal, a tím se stala nepřemožitelnou". Nekulturní, nadutý, prodejný a poněmčilý důstojnický sbor a celý autoritativní režim v armádě záhy zbaví uvědomělého Čecha, vzdělaného demokrata a důvtipného mladíka, jeho iluzí. Snaží se vojnu všemožně přelstít (tyto situace v Obšitu obrysově připomínají Haškova Švejka), spěchá z ní do civilu nadšen novým bitevním polem, které mu nabízí literatura.

Celá desítiletí literární práce od r. 1888 zasvětil autor prozaickému eposu *Naši* (10 dílů, 1898–1930). V něm opírá o vzpomínky na dětství rozlehlé

vyobrazení jihočeského venkova uprostřed 19. století. První kniha, *Jak u nás lidé žijou i umírají* a *Leto* (*Frantík a Bartoň*), a druhá kniha, která má název *Bartoň*, budí dojem ideálního světa a lidové pospolitosti, v nichž se daří člověku, který má blízko k přírodě, lidem, obci a národu. Hlavní postavy vyznačuje představivost, myšlenka, touha po zázračných proměnách reálného světa, který je obklopuje. Sedlák Kojan ztělesňuje vášnivost občanského uvažování a národní moudrosti. Svět rozrušený do základů „hltavci země", penězi a násilím, doporučuje napravovat láskou k bližnímu, odpovědností jedince za obec, uznáním sedláka za základ národa. Kojanovo ideální křesťanství se zračí méně v konkrétním jednání, mnohem víc v obsáhlých promluvách, které i svou stylizací připomínají náboženský traktát; v idylické epopeji představují reflexívní a rétorický pól.

Naproti tomu pól poetického zření a dění je spojen se situacemi zvykovými, obřadními a pracovními a v první řadě s postavami dětskými. Chlapci Frantík a Bartoň, jejichž přátelství usmíří rozhněvané otce, vnímají všecko kolem sebe bezprostředně, všemi smysly a s bujnou fantazií. Každá všednost viděná jejich očima nabývá neotřelého půvabu, každý opakovaný úkon dospělých se v jejich pozorování proměňuje ve vzrušující děj (ošetřování včel, smažení božích milostí, bílení prádla atd.). Dětská mysl, v níž „skutečné a vysněné" není ještě „rozděleno na dvě říše", je nedocenitelná pro epika, který se na předělu století rozhodl vytvořit o venkovském lidu rozlehlý, svým způsobem nekonečný obraz, jenž se ve všech svých prvcích pne od skutečného k vysněnému. Dětské pasáže jsou plny humoru, který má moc harmonizovat a zdůvěrňovat.

Podobnou svěžestí a humorem vyniká několik milostných historií. *Výprava*, třetí kniha Našich, se točí kolem námluv Anýžky Bakulovic a Vítka Tenderouc, do kterých mimo očekávání vstoupí Kojanova služka Marjána pastejřouc, takže milostný románek zůstává otevřen a po mnoha oklikách se uzavírá v deváté knize, *Máje*. Námluvy Adama Králence u ospalé Anýžky Bakulovic, znepřátelení a udobřování selských rodů z rozvaděných vsí začínají také ve Výpravě, pokračují v páté knize *Adamova svatba* a epizodicky se připomínají až do závěrečných svazků epopeje. Ztělesněním nadsazujícího humoru je strejček Bakula, „selský baron Prášil".

Ctižádost Holečkova eposu mířila ovšem k uměleckému zachycení člověka v obci a obce v národě. Od Výpravy vstupuje do Našich smysl pro lidské i společenské konflikty a pro dějovost. Počínaje čtvrtou knihou, *Boubínem*, rozšiřuje se látka Našich o prostředí feudálního zámku, jeho panstva, služebnictva i poddaných, zahrnuje pak boje sedláků s vrchností kolem r. 1848 i ozvěnu války z r. 1866 (*Rok smrti*, *Vojna*, *Emisaři*, *Máje*; desátá kniha, *Šlechtic a sedlák*, zůstala nedokončena). Rozvětvené děje ovšem namnoze stíhá týž osud jako četné Holečkovy pozdní postavy. Bývají stále více pojaty jako ilustrace společenských vztahů, idejí a politických akcí. Ale i v pozdních knihách Našich jsou místa s nevšední básnickou

podmanivostí. Mezi ně patří Kořínkův příběh z knihy *Vojna*. Selský synek se svou hloubavou snivostí a opravdovostí podobá Bartoňovi Kojanouc, který kraloval v druhé knize a jehož všecky „houzíry" skončily v teplém náručí matky. Naproti tomu Kořínek se stane obětí kněží: jako chlapec je krutě potrestán, že se proti zákazu koupal v řece; později je jako rouhač vyloučen před ukončením studií ze školy. To zlomí jeho spravedlivou, měkkou duši. Rodiče se poblouzněného syna zřeknou a ujme se ho blázen Viktora. On a jemu podobní blázni, žebráci, mrzáci představují v Našich prvek bizarní, groteskní, ale také ryze lidský, originální, spontánní. V promluvách těchto postav zní kritika soudobého světa z pozic nezávislé a po svém moudré bídy. Jejich stanoviska a zkušenosti doplňují Kojanovy úvahy o „hlas ze dna" (ve Výpravě a jinde).

I když se Holeček dovolával lidové slovesnosti proti moderní literatuře, v Našich se pokusil sloučit zvyklosti folklórního veršovaného eposu a postupy soudobé lyrizované prózy. Z dávného eposu přejímal hlavně volné přiřazování samostatných příběhů a epizod. Vyprávěčské zvyklosti soudobé, moderně orientované prózy připomíná několikeré osvětlování jevů a předmětů z různých zorných úhlů a jejich vzájemná konfrontace. Autorovi však zjevně záleží na tom, aby dílo jako celek působilo dojmem folklórnosti. Mnohostranným uplatněním lidové písně, pohádky, přísloví, pořekadla, vypodobením lidových obyčejů chce budit obdiv k samorostlé a spontánní duchovní kultuře venkovského lidu, k její byvší celistvosti.

Holeček v Našich prudce vybočil z dosavadních tradic českého venkovského románu. Jeho vize rozložitého člověka v rozložitém světě chce být vnímána na pozadí lidových bájí, epických i lyrických písní, na pozadí bible – i na pozadí moderní básnické prózy a v jejich sousedství. Všestranně náročnou mohutnou skladbu stihl osud uměleckého experimentu, který nacházel vnímavé ocenění u předních tvůrců moderní české kultury (F. X. Šaldy, M. Pujmanové), ale sotva se může jako celek dočkat běžnějšího čtenářského zájmu. Holeček byl za svého života i později víc vnímán – chválen i zatracován – jako ideolog selství než jako jeho největší básník. Jeden z nekrologů za autora (Holeček zemřel v Praze 6. 3. 1929) shrnul tento úděl velkého básníka české prózy ve výtce „Ctí a nečtou".

Karel Horký

/1879-1965/

Prozaik, básník, dramatik a především novinář a publicista. V jeho uměleckém díle se výrazně prosazuje sklon k útočné hyperbolizující satiře. Fejetonistika nesená zájmem o život prostého člověka odráží, hlavně ve své politické části, vzniklé mezi